

M A G Y A R K Ö N Y V - S Z E M L E

KÖNYV- ÉS SAJTÓTÖRTÉNETI
FOLYÓIRAT

REVUE POUR L'HISTOIRE
DU LIVRE ET DE LA PRESSE

112. évfolyam

1996

3

A kiadásért felel az Argumentum Kiadó igazgatója

Szedte az Argumentum Kiadó

Tördelte a CompuScript KKT

Megjelent 13,94 A/5 ív terjedelemben

HU ISSN 0025-0171

Nyomta az Argumentum Kiadó nyomdaüzeme

Felelős vezető Roznai Zoltán

MAGYAR KÖNYVSZEMLE

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA REVUE DE L'INSTITUT DES SCIENCES
IRODALOMTUDOMÁNYI INTÉZETÉNEK LITTÉRAIRES DE L'ACADÉMIE
KÖNYV- ÉS SAJTÓTÖRTÉNETI HONGROISE DES SCIENCES POUR
FOLYÓIRATA L'HISTOIRE DU LIVRE ET DE LA PRESSE

112. ÉVFOLYAM 1996/3. SZ.

SZERKESZTŐBIZOTTSÁG – COMITÉ DE RÉDACTION

KÓKAY GYÖRGY

(felelős szerkesztő)

BORSA GEDEON

FÜLÖP GÉZA

KULCSÁR PÉTER

MONOK ISTVÁN

NAGY LÁSZLÓ

ROZSONDAI MARIANNE

VIZKELETY ANDRÁS

Technikai szerkesztő:

SOMOGYI ÁGNES

SZERKESZTŐSÉG – RÉDACTION

1118 Budapest, Ménesi út 11–13.

Megjelenik negyedévenként

Trimestrielle

---

*Articles appearing in this journal are abstracted and indexed in HISTORICAL
ABSTRACTS and/or AMERICA: HISTORY AND LIFE.*

*

Terjeszti a Magyar Posta. Előfizethető bármely hírlapkézbesítő postahivatalnál, a Posta hírlap-üzleteiben és a Hírlapelőfizetési és Lapellátási Irodánál (HELIR 1900 Budapest XIII., Lehel u. 10/A.) közvetlenül vagy postautalványon, valamint átutalással a Postabank Rt. 219–98636, 021–02799 pénzforgalmi jelzőszámára. Példányonként megvásárolható a következő könyvesboltokban: az Akadémiai Kiadó *Stúdium* könyvesboltjában (1052 Budapest, Váci u. 22.), *Magiszter* könyvesboltjában (1052 Budapest, Városház u. 1.), a *Balassi Kiadó* könyvesboltjában (1023 Budapest, Margit u. 1.), az *Írók Boltjában* (1061 Budapest, Andrássy út 45.) és a *Századvég Kiadó* könyvesboltjában (1053 Budapest, Veres Pálné u. 4–6.).

Előfizetési díj 1995-től egy évre 816 Ft.

Külföldön terjeszti a KULTÚRA Külkereskedelmi Vállalat (H–1389 Budapest, Pf. 149.).

A szerkesztőség legfeljebb 1 ív terjedelmű és az MSZ 9651 szabványnak megfelelő kéziratokat fogad el (egy oldalon 30 sor, soronként 60 leütés, jegyzetek a főszöveg után). A Tanulmányok rovatba szánt kézírathoz 1 oldal terjedelmű tartalmi kivonatot is kérünk. Különlenyomatok (legkevesebb 25 példány) a Kiadóhoz címzett, de a szerkesztőséghez eljuttatott levélben rendelhetők a korrektúra visszaküldésével egy időben.

Habina Lukács egri szláv könyvhagyatékáról.¹ A magyar történettudományt több szempontból is érintő kettős jubileumra kerül sor 1996-ban: a magyarországi görög katolikus egyház megszületését jelentő ungvári unió 350. évfordulóját ünnepeljük 1996. április 24-én, az önálló munkácsi görög katolikus püspökség felállításának 225. évfordulóját szeptember 19-én. Ebből az alkalomból is aktuális Eger tizennyolcadik századi kulturális életének a kárpátaljai ruszinokra gyakorolt hatását, illetve az egri római katolikus püspökség és a munkácsi görög katolikus apostoli vikáriátus, majd 1771-től önálló püspökség feszült viszonyát az újabban előkerült levéltári adatok fényében átértékelnünk, az egyháztörténeti szakirodalomban elavultnak tekinthető negatív, egyoldalú képet a források tükrében pontosabbá tennünk.²

„Non episcopus, kujon, subulcus, [...] cani est episcopus et non mihi” – azaz: „nem püspök, kujon, disznókanász, a kutyanak püspöke, de nem nekem” – nyilatkozta Habina Lukács homonnai görög katolikus parochus 1765-ben a munkácsi görög katolikus apostoli vikáriusról, Olsavszky Mihály Mánuelről. A témával részletesebben foglalkozó Zsatkovics Kálmán György *Az egri befolyás és az ellene vívott harcz* [sic!] című, illetve néhány egyéb dolgozata nem mentes az érzelmi elfogultságtól.³ Hodinka Antaltól várhattunk volna több korrektséget, ám ő az egyháztörténeti monográfiája írásakor – amint maga panaszolja – még nem kapott kutatási engedélyt Egerben, később pedig, okmánytára összeállításakor már nem volt ideje a korszakunkat is érintő források feldolgozására, így ennek csak az első kötete jelent meg.⁴ A magunk részéről több olyan levéltári forrásra kívánjuk felhívni a figyelmet, amelyet a téma kutatói eddig egyáltalán nem ismertek.

Igen vázlatosan emlékeztetünk azokra a művelődéstörténeti tényezőkre, amelyeket Habina Lukács egri pályafutásának értékelésekor mindenképpen figyelembe kell vennünk. Az Eger történetében mérföldkövet jelentő Eszterházy Károly (1725–1761–1799.) püspökségének idejére esett a munkácsi görög katolikus egyházmegye felállítása. Ezzel hosszadalmas vita zárult le, amely akörül folyt, felsőbb hatása-e a munkácsi görög katolikusoknak az egri római katolikus püspök? Mint ismeretes, Eger és Munkács között azóta folytak viták, amióta 1646. április 24-én Ungvárott 63 orthodox pap letette a katolikus hitvallást Jakusich György egri püspök kezébe.⁵ Éppen százhuszonöt év múlva, Eszterházy Károly püspöksége idején, 1771-ben XIV. Kelemen pápa felállítja az önálló munkácsi görög katolikus egyházmegyéjét.⁶

A téma szakirodalmában a fenti jurisdikciós szempontok mellett elhalványult az a tény, hogy a tizennyolcadik század folyamán Eger az Európára néző ablakot jelentette Kelet-Felvidék, és főként Kárpátalja számára. A kultúrcentrum-szerep elsősorban Eger barokk felvirágzásához kapcsolódik. Ez a felvirágzás Barkóczy Ferenc püspöksége alatt éri el tetőpontját. Amikor az egri püspöki udvar országosan is ható irodalmi központtá válik. Gonduljunk Haller László Téli-maque-fordításának kiadására, vagy Orczy Lőrinc pártfogolására, és más tényekre, amelyek összegző vizsgálatát Bitskey István végezte el.⁷ A Barkóczy-korabeli egri szellemiség arculatának megrajzolása kapcsán Bitskeynek köszönhetjük Androvics Miklós kanonok könyvha-

¹ Köszönet illeti a Magyar Soros Alapítványt (1989., ill. 1990–91.), valamint a Debreceni Universitas Alapítványt (1994.) a szerző Egerben folytatott kutatásainak támogatásáért. – Külön köszönet illeti Fejes Jánosné kollégiumi gondnokot (Eszterházy Károly Tanárképző Főiskola) a helyszíni kutatásokhoz szükséges szálláslehetőség rendszeres és kiváló minőségű biztosításáért.

² FÖLDEVÁRI, 1994.; UÓ, 1995a.

³ ZSATKOVICS, 1884.; UÓ, 1910.

⁴ HODINKA, 1909. v.; UÓ, 1911.

⁵ LACKO, 1965².; UÓ, 1966.; PAPP, 1941.

⁶ PEKAR, 1956.

⁷ BITSKEY, 1974.

gyatékának feldolgozását is.⁸ Az európai műveltségű, az olasz reformkatolicizmus, így Muratori műveit ismerő Androvics könyvtárát igen tanulságos lesz összevetnünk Habina Lukács könyv-hagyatékával.

Habina Lukács a bizánci szertartások és az egyházi szláv liturgikus nyelv tanára volt Egerben. Amikor néhány éve feldolgoztuk az Egri Főegyházmegyei Könyvtár cirill és glagolita anyagát,⁹ már beszámoltunk arról, hogy a suprasli bazilita nyomda első termékének, az 1695-ös *Liturgi-konnak*¹⁰ Magyarországon egyetlen épségben megmaradt példánya található, jelesen az egri, és éppen ennek tulajdonosát azonosíthatjuk: Habina Lukács személyében.¹¹ A későbbiekben az Egri Főegyházmegyei Levéltár anyagára is kiterjesztvén a vizsgálatokat, sikerült megtalálni Habina Lukács teljes hagyatéki leltárát, valamint az elhalálózását követő intézkedések dokumentációját.¹² Ennek alapján itt és most ahhoz a kérdéshez kívánunk hozzászólni: milyen feltételei, lehetőségei voltak Egerben a görög katolikusok teológiai képzésének.

A görög katolikus papképzés problémája abból fakadt, hogy Munkácsott a tizennyolcadik század derekáig nem volt megoldott a papképzés, és a későbbiekben is csak részben – így a kárpátaljai görög katolikusok számára Nagyszombat, Bécs, Eger és Nagyvárad, valamint Lemberg, illetve később és kisebb részben Pest, elenyésző számban Róma jelentette a színvonalas teológiai képzés lehetőségét.¹³ 1754-től kezdve Mária Terézia királynő évi 1200 forintnyi segélyt utal Egerbe, hat görög katolikus papnövendék neveltetésére. A királynő döntésére Barkóczy Ferenc egri püspök kérése nyomán került sor, mivel az irodalmi élet kapcsán már említett Barkóczy mint jó pásztor gondoskodni kívánt a görög katolikus lelkészképzésről.¹⁴ Ebben a lépésben az egri hegemonia megszilárdítását látták a görög katolikusok, mert a munkácsi apostoli vikárius, Olsavszky Mihály is meg akarta szerezni ugyanezt a támogatást.¹⁵

Kérdéses a római katolikus teológiákon a bizánci rítus és az egyházi szláv nyelv oktatása. Ezek hiányában ugyanis a saját liturgiájuktól és annak szláv nyelvében kifejeződő identitástudattól elszakadhatnak a ruszin, görög katolikus papnövendékek. Az Udvari István és Andrij Šlepeckij által vizsgált, illetve közzétett korabeli püspöki körlevelek sűrűn felemlítik az „ellatinosítás” vádját.¹⁶

Ezeket a püspöki körleveleket alá kell vetnünk a történeti forráskritikának. Meg kell keresnünk a vádak alapját, még akkor is, ha Egerben a korabeli Nyugat-Európa egyetemait, a teológiai és bölcseleti képzés világszínvonalát megközelítő képzést biztosítottak a Rómában végzett professzorok. Mind Eszterházy Károly püspök, mind a környezetében tevékenykedő főpapok első kézből és magas színvonalon közvetítették Róma kultúráját és művészetét.¹⁷

Bosák Nándor arra hívja fel a figyelmünket az egri teológiai képzést vizsgáló dolgozataiban, hogy a barokk irodalmi életet felvirágoztató Barkóczy püspök 1754-ben – tehát amikor a görög katolikusok oktatása megkezdődött – a bécsi egyetem mintájára szervezi át a teológiai képzést, amelynek igazgatására külön kanonoki stallumot létesít. Erre a tisztségre Amrosovszky Mihályt nevezi ki, a széles látókörű irodalmárt és történészt. Ő maga nem, de a teológiai tanárok többsége a római Collegium Germanicum et Hungaricumban végezte tanulmányait. Ez utóbbi, a

⁸ BITSKEY, 1974a.

⁹ FÖLDVÁRI – OJTOZI, 1992.

¹⁰ LABYNCEV, 1978. 12. No. 1.; CUBRZYNSKA – LEONARCZYK, 1993. No. 1.

¹¹ FÖLDVÁRI, 1992a. 173.; Uó, 1993. 298., 299.

¹² FÖLDVÁRI, 1995.

¹³ PELESZ, 1881. II. 634–643.; MAUER, 1887. 265–266., 369–380.; MIHÁLYFI, 1896. I. 239–240.; HODINKA, 1909. 759–772.; PLÖCHL, 1975.

¹⁴ FINÁCZY, 1899. I. 168–169.; BOZSIK. 1910. 81–138.

¹⁵ ZSÁTKOVICS, 1884.

¹⁶ UDVARI, 1994². 212–213., 218.; ŠLEPECKIJ, 1967. 239. No. 10.

¹⁷ BITSKEY, 1993.; Uó, 1993a.; SZMRECSÁNYI, 1947.

római Collegium Germanicum et Hungaricumban folytatott tanulmányok az egri klérust a magyarországi átlag fölé emelik: mind a teológiai tanárok, mind a kanonokok és püspökök között rendkívül sok a Rómában tanult személyiség — ezt jól jellemzi az is, hogy kettőszáz éven át kizárólag Rómában tanult püspökök állnak az egri egyházmegye élén.¹⁸

Eszterházy Károly létrehozta monumentális könyvtárát, amely nemcsak a teológiában, hanem a csillagászatban és az orvostudományban is reprezentálja korának európai tudományát.¹⁹ A munkácsi görög katolikusokat így európai szintű egyetemi könyvtár, Róma és Bécs barokk műveltsége fogadja — amelyekről Munkácsott a tizennyolcadik században még nem beszélhetünk.

Ami a speciálisan görög katolikus tárgyakat, azaz a liturgiát és az egyházi szláv nyelvet illeti, be kell vallanunk, hogy másfél évtizedig nincs adat. Az első tanár a már említett Habina Lukács, aki Eszterházy püspöktől 1769-ben kapja teológiai kinevezését.²⁰ Személyéről itt annyit, hogy Hodinka Antal szerint Nagyszombatban végezte tanulmányait.²¹

A Nagyszombatban végzett papok közül került ki a tizennyolcadik századi munkácsi püspökök nagy generációja: Olsavszky Mihály Mánuel, Bradács János, Bacsinzsky András.²² A jelen dolgozatnak nem feladata válaszolni arra a kérdésre, vajon a szakirodalomban miért *nem* született meg *A nagyszombati befolyás és az ellen vívott harc* című tanulmány. Mivel a munkácsi klérusnak csak Egerrel volt jogi és gazdasági vitája, a nagyszombati teológiát nem érte annyi kritika, mint az egrit.

Azt sem szabad elfelejtenünk, hogy Habina Lukács a teológia elvégzése után, a zempléni eszterházi felsőbbrendűség emelkedvén, éles ellentétbe került a munkácsi görög katolikus egyházi többséggel, miközben egyre közeledett az egri püspöki udvarhoz. A személyeskedésig fajuló viták eredményeként kolostori elzáratással sújtották, amely elől Egerbe menekült.²³ Bradács János apostoli vikárius továbbra is felelősségre kívánta vonni, ezért — hogy kikerüljön a görög katolikus egyházi vezetés joghatósága alól — a latin, azaz római katolikus rítusra tért át.²⁴ Nem zárható ki, hogy Bradács azért sem hagyott fel a Habina által felpanaszolt „üldözés”-sel, mert az egri szerbek is feljelentették őt Bradácsnál és a királynőnél, hogy őket mint egri görög katolikus pap zaklatja, felettük joghatóságot akar gyakorolni.²⁵

Habina Lukács említett hagyatéki leltára nyolcvan könyvet említ. Ez valamivel több mint egyharmada annak az Androvics Miklós kanonokénak, akinek a könyvtárát Bitskey István elemezte. A kiemelkedően művelt pap, Androvics könyvtára kettőszázhuszonegy művet tartalmazott. Habina bizonyíthatóan meghaladja korabeli kárpátaljai ruszin papságának átlagos kulturális színvonalát, amennyiben a nyolcvan mű között szépirodalom, Homeros munkái, görög nyelvtanok, filológiai munkák szerepelnek. A többség persze teológiai.²⁶

A könyveknek csak címét, sokszor csak tartalmát jelző, latin nyelvű jegyzék nem teszi lehetővé a művek azonnali pontos azonosítását, különösen a cirill szerkönyvek esetén. Mégis kiemelhetjük a leltár következő tizenhat tételét:

- Catechismus Ruthenicus scriptus;
- Missale Rhutenicum;

¹⁸ BOSÁK, 1993. BOZSIK, 1910.

¹⁹ ANTALÓCZI, 1993. BITSKEY, 1982.; UÓ, 1982a.

²⁰ FÖLDEVÁRI, 1992a. 173.; UÓ 1994. 301–303.

²¹ HODINKA, 1941. 21.

²² UDVARI, 1994². 171–190., 196skk.

²³ DULIŠKOVIČ, 1877. 173–174.

²⁴ EFL, AV Fasc. 22. No. 129.

²⁵ BIHARI, 1958. 3–4.

²⁶ EFL, AV Fasc. 191, No. 1189.

- Item, alter Rhutenicus Epistolaris;
- Rituale Greacorum;
- Missale Romanum Slavonico Idiomate;
- Lexicon Germanico–Rhutenicum;
- Acta Apostolorum Rhutenice;
- Catechismus Rhutenicus;
- Liber Psalmorum Rhutenicus;
- Grammatica Slavonico–Germanica;
- Elementa puerilis institutionis Russice;
- Grammatica Rhutenica;
- Breviarium Rhutenicum;
- Liber Iliricus; [sic!]
- Dictionarium Iliricum; [sic!]
- Grammatica Rhutenica.

Elkülönbítendő a két „illír”, azaz délszláv könyv, és a *Missale Romanum Slavonico Idiomate*, amely az 1741-ben Rómában kiadott horvát glagolita missáléra utal, amelyből 1781-től kezdve, tehát Habina halála után, folyamatosan jeleznek a könyvtári összeírások két példányt. Ezt már három éve ismertettük, ám azt még nem tudtuk, hogy Habinaé volt az egyik.²⁷

A folyamatos feltárás további eredményeinek közzétételekor fogjuk részletesebben bemutatni azokat a bibliográfiai segédleteket és módszereket, amelyekkel pontosabban meghatározhatjuk a leltári tételek alatt szereplő könyveket. Itt csak néhány példa. A cirill szerkönyvek latin leltárainak folyamatos kutatása során felhalmozódó tapasztalat azt jelzi, hogy a *Breviarium Rhutenicum* nem más, mint Csaszoszlov. Mivel a könyvek méretét is megadja a leltár, a szóbajóhető könyvek száma tovább szűkíthető. Német–orosz szótár sem jelent meg oly nagy számban 1775., Habina elhalálzási éve előtt, hogy a *Lexicon Germanico–Rhutenicum* azonosítása a metret alapján különösebb nehézséget okozna. (Mindezekre a könyvtárazeti részletekre további kutatások után térünk vissza.)

Végül, Sztripszky Hiador a munkácsi püspökség nyomtatványairól írott tanulmányaiban említ egy Olsavszky püspök által kiadott latin–orosz könyvet, amely az ifjak neveléséről szól. Sztripszky ezt egy moszkvai munka átdolgozásának tartja.²⁸ Valószínű, hogy az *Elementa puerilis institutionis Russice* azonos a moszkvai munkával. Latin címe ugyanis megegyezik az Olsavszky-könyv címével. Ám ha erre utalna, vagyis Olsavszky átdolgozására, akkor *Latinice et Russice* megjelölést várnánk. A latinul jól tudó korabeli papi hivatalnok csak a *Russice* megjelölést alkalmazza. Tehát arra utaló adatot kapunk, hogy Sztripszky által az Olsavszky-féle tankönyv elődjének tételezett moszkvai könyv, amely az ifjak nevelésével foglalkozik, megvolt Egerben, és éppen a görög katolikus papnövéndékek tanárának birtokában. Sajnos, napjainkban ezt a könyvet már nem vehetjük kézbe, és a hagyaték többi darabja sem volt mind olyan szerencsés, mint az épségben megmaradt suprasl'i *Liturgikon*.

Irodalom:

EFL – Egri Főegyházmegyei Levéltár;

AV – Archivum Vetus;

ANTALÓCZI (szerk.), 1993.

ANTALÓCZI Lajos (szerk.): *Kétszáz éves az Egri Főegyházmegyei Könyvtár 1793–1993*. Emlékkönyv. Eger, 1993.

²⁷ FÖLDEVÁRI, 1992. XII–XIII.

²⁸ SZTRIPSZKY, 1911.; Uő, 1942.

- ANTALÓCZI, 1993.
- ANTALÓCZI Lajos: *A kétszáz éves Egri Főegyházmegyei Könyvtár története*. In: ANTALÓCZI (szerk.), 1993. 17-69.
- BIHARI, 1958.
- BIHARI József: *Újabb adatok az egri szerbek és görögök történetéhez* = Az Egri Pedagógiai Főiskola Füzetei. 114. Eger, 1958.
- BITSKEY, 1974.
- BITSKEY István: *Barkóczy Ferenc, az irodalmi mecénás*. In: SZAUDER József – TANAI Andor (szerk.): *Irodalom és felvilágosodás*. Bp. 1974. 333–365.
- BITSKEY, 1974a.
- BITSKEY István: *Androvics Miklós egri kanonok könyvtára 1777-ben* = MKsz 90 (1974). 3–4. 325–332.
- BITSKEY, 1982.
- BITSKEY István: *Giansenismo ed ortodossia*. Il materiale italiano della biblioteca vescovile di Eger nell' epoca dell' Illuminismo. In: KÖPECZI, Béla – SÁRKÓZI, Péter (ed.): *Venezia, Italia, Ungheria fra Arcadia e Illuminismo*. Bp. 1982. 225–234.
- BITSKEY, 1982a.
- BITSKEY István: *Janzenizmus és ortodoxia*. Az egri püspöki könyvtár anyaga a felvilágosodás korában = MKsz 98 (1982). 1. 60–67.
- BITSKEY, 1993.
- BITSKEY István: *Római hatások a barokk kori magyarországi főpapi könyvgyűjtésben*. In: ANTALÓCZI (szerk.), 1993. 83–92.
- BITSKEY, 1993a.
- BITSKEY István: *Eszterházy Károly római tanulmányai és az egri barokk*. In: NAGY József (szerk.): *Eszterházy Károly emlékezete*. Eger, 1993. (Acta Academiae Paedagogicae Agriensis, Nova Series, különszám.) 43–54.
- BOSÁK, 1993.
- BOSÁK Nándor: *Teológiai oktatás Egerben a XVIII. században*. In: ANTALÓCZI (szerk.) 1993. 159–164.
- BOZSIK Pál: *Az egri papnevelés története a XVIII. században 1780-ig*. Eger, 1910.
- CUBRZYNSKA – LEONARCZYK, 1993.
- CUBRZYNSKA – LEONARCZYK, Maria: *Oficina supraska 1695–1803*. Warszawa, 1993.
- DULIŠKOVIĆ, 1877.
- Дулишкович, Иоанн: *Исторические черты угро-русских III. Ungvár, 1877.*
- FINÁCZY, 1899.
- FINÁCZY Ernő: *A magyarországi közoktatás története Mária Terézia korában*, I. 1899.
- FÖLDVÁRI, 1992.
- FÖLDVÁRI Sándor: *Az Egri Főegyházmegyei Könyvtár cirill és glagolita nyomtatványainak könyv- és könyvtártörténeti kérdései*. In: FÖLDVÁRI – OJTOZI, 1992. I-XXXIV.
- FÖLDVÁRI, 1992a.
- FÖLDVÁRI Sándor: *Adalékok az Egri Főegyházmegyei Könyvtár cirill és glagolita nyomtatványainak provenienciakérdéséhez* = MKsz 108 (1992). 2. 169–173.
- FÖLDVÁRI, 1992b.
- FÖLDVÁRI Sándor: *Habina Lukács, a görög katolikusok tanára* = Hevesi Napló, 2. (1992). 3. 23–24.
- FÖLDVÁRI, 1993.
- FÖLDVÁRI Sándor: *Hodinka Antal és a magyarországi cirill könyvészet*. In: UD-VARI István (szerk.): *Hodinka Antal Emlékkönyv*. 1993. 295–302., „Az Egri Főegyházmegyei Könyvtár ruszin possessori bejegyzései.” uo. 299–300.
- FÖLDVÁRI, 1993a.

FÖLDEVÁRI Sándor: *Az Egri Főegyházmegyei Könyvtár cirill és glagolita nyomtatványainak helytörténeti vonatkozásai* = Acta Academiae Paedagogicae Agriensis, Nova Series, tomus XXI. Sectio Slavica, 1993. 63–74.

FÖLDEVÁRI, 1994.

FÖLDEVÁRI Sándor: *Eger szerepe a kárpátaljai ruszin, görög katolikus kultúrában*. In: BEKE Margit – BÁRDOS István [Szerk.], *Magyarok Kelet és Nyugat metszészonalán*. A nemzetközi történeti konferencia előadásai. Esztergom, 1994. 297–308.

FÖLDEVÁRI, 1995.

Шандор Фельдвари: Старопечатные книги кирилловского и глаголического шрифтов Егерской архиепископской библиотеки = Slavica; Annales Instituti Philologiae Slavicae Universitatis Debreceniensis De Ludovico Kossuth Nominatae, 27. 1995. 83–94.

FÖLDEVÁRI, 1995a.

FÖLDEVÁRI Sándor: *Eger szerepe a ruszin papképzésben*. = Studia Ucrainica et Rusinica, 4. 1995. (Nyíregyháza, sajtó alatt.)

FÖLDEVÁRI–OJTOZI, 1992.

FÖLDEVÁRI Sándor – OJTOZI Eszter: *Az Egri Főegyházmegyei Könyvtár cirill és glagolita könyvei*. Debrecen, 1992.

HODINKA, 1909.

HODINKA Antal: *A munkácsi görög-katolikus püspökség története*. Bp. 1909.

HODINKA, 1911.

HODINKA Antal: *A munkácsi görög-katolikus püspökség okmánytára*. I. 1458–1715. Ungvár, 1911.

HODINKA, 1941.

HODINKA Antal: *Papnövendékeink Nagyszombaton 1722-től 1760-ig* = Зоря – Hajnal. 1 (1941). 1–2. 18–30.

LABYNCEV, 1978.

Лабынцев, Юрий Андреевич: Кирилловские издания супрасльской типографии. Москва. 1978.

LACKO, 1965².

LACKO Michael: *Unio Užhorodiensis Ruthenorum Carpathicorum cum Ecclesia Catholica*. Romae, 1965².

LACKO, 1966.

LACKO, Michael: *The Union of Užhorod* = Slovak Studies. VI. Historica 4. 1966.

MAURER, 1887.

MAURER, Joseph: *Kardinal Leopold Graf Kollonich, Primas von Ungarn*. Innsbruck, 1887.

MIHÁLYFI, 1896.

MIHÁLYFI Ákos: *A papnevelés története és elmélete*. I. Bp. 1896.

PAPP, 1941.

PAPP György: *Az ungvári únió időpontja* = Keleti Egyház. 8. 1941. 161–167, 184–188. Ua. klny-ként: Miskolc, 1941.

PEKAR, 1956.

PEKAR, Athanasius B[asiliius]: *De erectione canonica eparchiae Mukačoviensis (anno 1771)*. Romae, 1956. (Analecta Ordinis Sancti Basilii Magni, Ser. II. Sect. I. Vol. VII.)

PELESZ, 1881.

PELESZ, Julian: *Geschichte der Union der ruthenischen Kirche mit Rom*. II. Würzburg–Wien. 1881.

PLÖCHL, 1975.

PLÖCHL, Willibald M(aria): *St. Barbara zu Wien*. Die Geschichte der griechisch-katholische Kirche und Zentralfarre St. Barbara. I–II. Wien, 1975.

ŠLEPECKIJ, 1967.

Шлепецкий, Андрий: Мукачевский епископ Андрий Феодорович Бачинский та його послання = Sborník Múzea Ukrajinskej Kultúry vo Svidníku. 3. (1967). 223–242.

SZTRIPSKY, 1911.

SZTRIPSKY Hádor: *A hazai rutének legrégibb nyomtatványai* = MKsz 19. (1911). 2. 117–131, 3. 243–261.

SZTRIPSKY, 1942.

Початки друкарства на Подкарпатю = Зоря – Hajnal. 2. (1942). 3–4. 261–280.

SZMRECSÁNYI, 1947.

SZMRECSÁNYI Miklós: *Eger művészetéről*. 1947. kül: 63–88., 95–144.

UDVARI, 1994².

UDVARI István: *Ruszinok a XVIII. században*. Nyíregyháza, 1994².

ZSATKOVICS Kálmán György: *Az egi befolyás és az ellene vívott harcz a munkácsi görög szertartású egyházmegye történelmében*. = Századok. 15. (1884). 680–696, 766–786, 839–877.

ZSATKOVICS, 1910.

ZSATKOVICS Kálmán György: *Munkács egyházmegyei ifjak az egi papnöveldeben* = Görög Katolikus Szemle. 1910. október 23. 319–320.

FÖLDVÁRI SÁNDOR

A kiadásért felel az Argumentum Kiadó igazgatója

Szedte az Argumentum Kiadó

Tördelte a CompuScript KKT

Megjelent 13,94 A/5 ív terjedelemben

HU ISSN 0025–0171

Nyomta az Argumentum Kiadó nyomdaüzeme

Felelős vezető Roznai Zoltán

TARTALOM

<i>Gerics József – Ladányi Erzsébet: Gesta és legenda a krónikában: gesta Ladislai regis . . .</i>	273
<i>Csapodi Csaba: Az ósnyomtatványok tartalma . . . . .</i>	283
<i>Pavercsik Ilona: David Frölich feljegyzései műveiről. I. . . . .</i>	292
<i>Knapp Éva – Tüskés Gábor: Jezsuita szentek emblematiskus életrajzai a 17–18. században. . . . .</i>	320

KÖZLEMÉNYEK

<i>Lőkös Péter: III. Ince pápa De miseria humanae conditionis című traktátusának recepciója kódexirodalmunkban . . . . .</i>	356
<i>Popa, Klaus: Neue Erkenntnisse über den siebenbürgischen Buchdrucker Lucas Trapoldner . . . . .</i>	358
<i>V. Ecsedy Judit: A felsőmagyarországi kánonok kiadásairól . . . . .</i>	361
<i>Varga Imre: A honfoglalás, honalapítás, az állam- és egyházszerzés a magyarországi színjátszás tükrében . . . . .</i>	371
<i>Csepregi Zoltán: A "Laubáni Biblia" hamis impresszuma . . . . .</i>	376
<i>Hangodi Ágnes: A könyvnyomtatás feltalálásáról folyó vita I. Péter könyvtárosának beszámolójában . . . . .</i>	382
<i>Földvári Sándor: Habina Lukács egri szláv könyvhagyatékáról . . . . .</i>	385
<i>Orosz Beáta: Csokonai Vitéz Mihály történeti földrajzi tárgyú könyvkijegyzései. I. . . . .</i>	391
<i>Fehér Katalin: Álcázott pedagógiai röpirat 1802-ből . . . . .</i>	407

FIGYELŐ

<i>Kókay György: Hopp Lajos (1927–1996) . . . . .</i>	414
<i>Kuntár Lajos: A régi vasi nyomdászok emlékezete . . . . .</i>	414
<i>Ferenczi László: Az Archives du Futur könyvsorozatáról . . . . .</i>	417

SZEMLE

<i>Antonio Bonfini: A magyar történelem tizedei. Ford. és az utószót írta Kulcsár Péter. Bp. 1995. Balassi K. (Veszprémy László) . . . . .</i>	419
<i>Scheiber Sándor: Magyar zsidó hírlapok és folyóiratok bibliográfiája 1847–1992. Bp. 1993. (Kőhegyi Mihály) . . . . .</i>	420
<i>Eladó az egész világ. Képes (és képtelen) hirdetéstörténet. Szerk. Szokács Eszter. Bp. 1994. (Indali György) . . . . .</i>	422
<i>Short-title catalogue of Hungarian books printed before 1851 in the British Library, London, 1995. (Borsa Gedeon) . . . . .</i>	422
<i>Bibliographie analytique des écrits relatifs à Voltaire 1966–1990. Oxford 1992. (Hopp Lajos) . . . . .</i>	424
<i>Augenlust und Zeitspiegel. Katalog und Handbuch von Büchern, Musikalien, Landkarten, Veduten, Zeitungen und Zeitschriften von österreichischen Verlagen des 18. und 19. Jahrhunderts. Hrsg. Peter R. Franck – Helmut W. Lang. Köln–Weimar, 1995. Böhlau Verlag. (Kókay György) . . . . .</i>	425
<i>Adolph Freiherr von Knigge: Ausgewählte Briefe. Knigges Leben. Hrsg. Wolfgang Fenner. Hannover, 1996. (Fried István) . . . . .</i>	425